

UDK:303.02.64

Ilyosbek BOZORBAYEV,

Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, tayanch doktoranti

E-mail: ibozorbayev@mail.ru

F-m.f.d., professor Y.Ergashov taqrizi asosida

CONTEXT APPROACH TO IMPROVING QUALIFICATIONS OF TEACHING STAFF

Annotation

The article highlights the possibility of using contextual learning technology, in particular the “contextual learning” method for retraining and advanced training of teaching staff, in preparing the younger generation to adapt to modern rapidly changing conditions and innovative technologies. The main features of contextual learning technology and didactic requirements that contribute to its effective implementation are also described.

Key words: Education, competence, context, contextual learning technology, teaching models (semiotic, simulation, social), convergent and divergent thinking, didactic methods.

КОНТЕКСТНЫЙ ПОДХОД В ПОВЫШЕНИИ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Аннотация

В статье освещается возможность использования технологии контекстного обучения, в частности метода «контекстного обучения» для переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров, в подготовке молодого поколения к адаптации к современным быстро меняющимся условиям и инновационным технологиям. Также описаны основные особенности технологии контекстного обучения и дидактические требования, способствующие ее эффективной реализации.

Ключевые слова: Образование, компетентность, контекст, технология контекстного обучения, модели обучения (семиотическая, имитационная, социальная), конвергентное и дивергентное мышление, дидактические методы.

PEDAGOG KADRLARNI MALAKASINI OSHIRISHDA KONTEKSTLI YONDASHUV

Annotatsiya

Maqolada yosh avlodni zamonaviy tez o'zgaruvchan sharoitlarga va innovatsion texnologiyalarga moslashishga tayyorlashda kontekstli o'qitish texnologiyasidan, xususan, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishning “kontekstli o'qitish” usulidan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, kontekstli o'qitish texnologiyasining asosiy xususiyatlari va uni samarali amalga oshirishga yordam beradigan didaktik talablar ham tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, kompetensiya, kontekst, kontekstli o'qitish texnologiyasi, o'qitish modellari(semiotik, imitatsiya, ijtimoiy), konvergent va divergent fikrlash, didaktik metodlar.

Kirish. O'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab dunyo ta'limida innovatsion o'qitish texnologiyalari jadal shakllana boshladi. Jumladan, muammoli o'qitish texnologiyasi M.A.Chashanov, V.Okon, I.Ya.Lerner, S.I.Brizgalova, A.M.Matyushkin, V.T.Kudryavtsev, M.I.Maxmutov, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi V.P. Bepalmko, rivojlantiruvchi o'qitish texnologiyasi D.B.Elkonin, V.V. Davidov, L. V. Zankov, o'qitishni jadallastirish texnologiyasi V.F.Shatalov, o'qitishda loyiha metodi A.I.Savenkov, A.V.Leontovich, L.E.Osipenko, o'qitishda tadqiqot metodi A.I.Savenkov, A.V.Leontovich, A.S.Obuxov, N.G.Alekseyev, kontekstli o'qitish texnologiyasi A.A.Verbitskiy, O.G.Larionova kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Albatta bu o'qitish texnologiyalarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi ta'lim oluvchilarga yangi bilimlarni o'zlashtirishda muhim sanaladi.

Globalashuv sharoitida ta'lim oluvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularda kognitiv va kreativ sifatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda ta'lim jarayonini individuallashtirish, shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydigan va unda ijodiy qobiliyatlarni ochib beradigan eng samarali o'qitish texnologiyalaridan biri bu – kontekstli o'qitish texnologiyasidir.

Kontekst (contextus) – lotincha so'z bo'lib, qo'shilish, ulanish, bog'lanish kabi ma'nolari anglatadi [1]. Demak, har qanday kontekstda aniq bir obyekt va uning atrofidagi hodisalar bilan qandaydir bog'langanlik bo'ladi. Kontekstli o'qitish texnologiyasida o'quv materiali hayotiy misollarga (yoki tegishli mutaxassislik yo'nalishi bo'yicha uning kasbiga) bog'lab o'qitilishni nazarda tutiladi. Hozirgi davr ilmiy-texnika taraqqiyotining barcha bo'g'inlari (transport, energetika, qurilish sanoat)ning rivojlanishida fizika fani o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Bu hol kontekst o'qitish texnologiyasi asosida fizika fanini

o'qitish imkoniyatini kengaytiradi. Muallif mazkur maqolada kontekstli o'qitish texnologiyasining ta'limdagi ahamiyati hamda undan fizika fanini o'qitishda qo'llashini “Energiya” mavzusi misolida keltiradi.

Kontekstli o'qitish metodologiyasi. Kontekstli o'qitish texnologiyasi dastlab A.A.Verbitskiy va uning ilmiy maktabi tomonidan o'tgan asrning 90-yillardan boshlab o'rganilgan. A.A.Verbitskiy kontekstli o'qitishda uchta (semiotik, imitatsiya, ijtimoiy) ta'lim modeli qatnashishini ta'kidlagan [2]. Ularning har birini izohini keltiramiz:

semiotik ta'lim modelida mavzuga oid ma'lumot axborot, jadval yoki grafik tarzida taqdim qilinadi. Bu ma'lumot ta'lim oluvchi tomonidan mustaqil o'zlashtiriladi va yakuniy xulosasi so'zli (yoki yozma) bayon qilinadi;

imitatsiya ta'lim modelida mavzuga oid ma'lumot nazariy axborot ko'rinishida taqdim qilinadi. Ta'lim oluvchi tomonidan axborotning tahlil qilinishi va undan berilgan topshiriqqa mustaqil qaror qabul qilinishi kutiladi;

ijtimoiy ta'lim modelida mavzuga oid berilgan ma'lumotlarning amaliy ahamiyatini tushunishi nazarda tutiladi va uning bajarilishi quyidagi faoliyatlar orqali qabul qilinadi: referat shaklida, loyiha ishi, tadqiqot ishini bajarishi.

Semiotik, imitatsiya va ijtimoiy ta'lim modellarini birlashtirgan kontekst o'qitish texnologiyasining bosh maqsadi mutaxassisni kasbiy faoliyatiga amaliy jihatdan tayyorlashni ta'minlashdan iborat.

A.A.Verbitskiyning g'oyasiga ko'ra talim oluvchilarning ta'lim olish faoliyati mazmunan uning kelgusi kasbiy faoliyatiga bilan uzviy bo'lgan muammoli vaziyatlar yug'indisidan iborat. Kontekstli o'qitish muammoli yondashuvga asoslanganligi bois, tinglovchi ta'lim jarayonida shunchaki ta'lim oluvchi sifatida turib qolmasdan, ba'lkini izlanish (tadqiqot) faolligiga

yo'naltiradi. Bu faollik unga dastlab konvergent, o'qishning keyingi bosqichlarida talabada divergent fikrlashning rivojlanishini ta'minlaydi. Bu faollik muammoli vaziyatlarda dastlab tinlovchida konvergent, ta'limning keyingi bosqichlarida divergent fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. (Konvergent fikrlash mantiqan bir xil yo'nalishda bo'lib standart vaziyatlarda avval o'zlashtirilgan algoritmlardan foydalaniladi. Divergent fikrlashda turli farazlar hamda muammoni yechishning original va nostandart yechimlari ilgari suriladi [4]).

Bugungi kunda ta'lim jarayonda turli xil pedagogik texnologiyalar qo'llanilmoqda. Biroq ularning ta'lim jarayonida beradigan samarasi muhim hisoblanadi. I.P.Podlasiy o'qitish jarayonning samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi to'rt omilni ajaratib ko'rsatadi. Bular: o'quv material; tashkiliy – pedagogik ta'sir; o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi; vaqt [5, B.156-158]. A.A.Verbitskiy turli pedagogik texnologiyalar va ular asosida qurilgan ta'lim jarayonini tahlil qilib, ta'lim mazmunini ishlab chiqish uchun o'qituvchi tomonidan hisobga olish muhim bo'lgan besh omilni ta'kidlaydi. Bular:

ta'lim oluvchining yoshi va uning kognitiv faoliyatini psixologik xususiyatlari;

o'qituvchining pedagogik faoliyatidagi individual metodik uslubi;

qo'llanadigan pedagogik texnologiyalarning xilma-xilligi; ilmiy tushuncha va bilimlarni o'zlashtirish qonuniyati (tabiiy-ilmiy, gumanitar va boshq.);

ushbu bilimlarni qo'llash mumkin bo'lgan kontekst rejasidagi ijtimoiy-madaniy yoki kasbiy faoliyat [3].

Hozirgi zamon talablariga ko'ra oliy ta'lim muassasalarida kompetentli soha mutaxasislarni tayorlashda kontekstli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, mazkur maqolaga metodologik asos qilib A.A.Verbitskiyning integrativ g'oyasi olingan.

Kontekstli o'qitish metodologiyasi, ya'ni kontekst asosida o'qitish, pedagog kadrlar tomonidan talabalarga mazmunan aniq, maqsadlar kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur metodologiya talabning shaxsiy tajribasiga, ma'lumotni o'zlashtirish qobiliyatlariga, uning o'zgaruvchan real dunyo bilan obyektiv o'rganishini ta'minlashdir. Kontekstli o'qitishda quyidagi tamoyillarga tayaniladi:

amaliy yondashuv: o'quv jarayonida nazariy bilimlar amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari, tajribalar orqali mustahkamlanadi.

interaktivlik: o'qitish jarayonida talabalarining faol ishtiroki ta'minlanadi. Bu maqsadda interaktiv usullar, jumladan, munozaralar, rolli o'yinlar, guruhli ishlash kabi metodlar qo'llaniladi.

individual yondashuv: har bir talabning qobiliyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda o'qitish usullari tanlanadi. Shu tariqa, talabalarining o'quv motivatsiyasi oshiriladi va ularning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinadi.

Kontekstli o'qitishni tashkil etish bosqichlarini keltiramiz:

dastlabki bosqich: o'qituvchi tomonidan talabalarining ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlari o'rganiladi. Shunga asosan o'quv dasturi va darsni olib borish xaritasi ishlab chiqiladi;

tayyorlov bosqichi: o'qitish uchun zarur bo'lgan materiallar, uskunalar va vositalar tayyorlanadi. Bu bosqichda o'qituvchi talabalarining amaliyotda qo'llash imkoniyatlariga ega bo'lgan bilimlarni taqdim etadi;

asosiy bosqich: talabalar nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari, laboratoriya ishlari orqali

mustahkamlaydilar. Bu bosqichda talabalarining faol ishtiroki ta'minlanadi va o'qituvchi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi;

nazorat va baholash bosqichi: talabalar tomonidan bajarilgan ishlar nazorat qilinadi va baholanadi. Bu bosqichda talabalarining bilim va ko'nikmalari tahlil qilinib, ularning rivojlanish darajasi aniqlanadi.

Har qanday o'qitish jarayoni uchun ma'lum ijtimoiy buyurtmaga ko'ra o'qitish rejasini tuziladi. Kontekstli o'qitishda o'quv rejasini tuzishda quyidagilar e'tiborga olinadi:

real hayotiy kontekstlar: o'quv materialni real hayotiy muammolar bilan bog'lash. Masalan, "Energiya" mavzusida talabalar real loyihalar(energiya manbalarini yaratish, turli usullarda energiyani turli ko'rinishlarda olish, energiyani uzatish kabilar) bilan ishlashi;

muammoli vaziyatlar: talabalarga muammoli vaziyatlarni yaratish hamda ularni muammoli vaziyatlarni hal qilish uchun motiv berish. Muammoli vaziyatlar talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini hamda tabiiy – ilmiy savodxonlik rivojlantirishga impuls beradi;

integratsiyalashgan yondashuv: integratsiyalashgan o'qitish talabaga fanlararo bilimlarni yagona tizim sifatida qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

O'quv jarayonini amalga oshirishda turli o'qitish metodlari qo'llanilmoqda. Masalan:

loyiha metodi: talabalarga loyiha ustida ishlash vazifasi beriladi. Bunda loyihani amalga oshirish jarayonida talabalarining erishgan nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish jarayoni o'rganiladi;

amaliy mashg'ulotlar: o'quv jarayonida laboratoriya ishlari, namoyishli tajribalar va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish. Bunday mashg'ulotlar vositasida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlaydi hamda ularni eksperimental ko'nikmalar shakllanadi.

Baholash. Kontekstli o'qitishda baholash tizimi ham alohida ahamiyatga ega. Baholash jarayonida nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar ham hisobga olinishi kerak. Quyida baholash usullarini keltiramiz:

portfel baholash: talabning o'quv yutuqlari va amaliy ishlarini aks ettiruvchi portfel baholanadi. Kontekstli o'qitishda portfel baholash o'quv jarayonida talabalarni real holati tahlil qilinadi. Bu usulda nazariy bilimlar amaliyot bilan bog'lanadi, bu esa talabalarni o'z mahoratlarini amaliy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatadi;

loyiha natijalari: talabalar tomonidan amalga oshirilgan loyiha ishlari natijalari va ularning himoyasi asosida baholash. Kontekstli o'qitishda loyiha natijalari asosida baholash ta'lim jarayonida talabalarining amaliy bilim va ko'nikmalarini baholashga qaratilgan. Bu usulda talabalarining loyihalar ustida ishlash natijasi va jarayonidagi faoliyati baholanadi.

muammoli vaziyatlarni hal qilish: talabalar muammoli vaziyatlarni qanday hal qilganliklari va bu jarayonda qanday ko'nikmalarni qo'llaganliklari baholanadi. Kontekstli o'qitishda muammoli vaziyatlarni hal qilish asosida baholash talabalarining amaliy ko'nikmalarini va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini baholashga qaratilgan.

Xulosa. Kontekstli o'qitishning afzalliklari amaliyotga yo'naltirilganlik, talaba nazariy bilimlarini real hayot sharoitida qo'llashni o'rgatish, talabada motivatsiyasini oshirish, interaktiv usullar orqali talabada o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, talabada kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi». – T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2000. - 2-jild. www.ziyouz.cjm.kutubxonasi
2. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Категория «контекст» в психологии и педагогике. – М: Изд-во Logos, 2009. – 336 с.
3. Вербицкий А.А. Педагогические технологии контекстного обучения: Научно-методическое пособие. – Москва. РИЦ МГГУ. 2010. – 55с.
4. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – Москва. Изд-во МГУ. 2003. – 416 с.
5. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов. – М.: «Владос-пресс», 2006. – 365 с.